

*Универбизацията в най-новото славянско словообразуване
(върху материал от българския, руския и чешкия език)*

Диана Благоева

Изследванията върху универбизационните процеси в славянските езици имат вече почти половинвековна традиция в славистиката¹. Както е известно, терминът универбизация получава разпространение преди всичко чрез трудовете на М. Докулил, М. Хелцъл и А. Йедличка въз основа на постановките на А. В. Исаченко. Като изхожда от теорията на Я. Розвадовски за двучленността на номинативните единици, Исаченко (1958: 339) разглежда преобразуването на синтактично устойчивите многословни названия в една дума като действие на общия закон за преодоляване на формалната и семантичната разчлененост на названието. Той посочва пет основни начина за това преобразуване, които по-късно традиционно биват определяни като прояви на универбизация: композиция, сливане на думи, субстантивизиране, афиксална деривация, абрeвиация. По-нататък опити за уточняване на понятието универбизация се правят в трудовете на различни учени (Докулил 1962; Хелцъл 1963; Йедличка 1969; Бутлер 1977; Калишан 1984; Босак 1987; Сидоренко 1992 и др.). Някои изследователи разширяват твърде много обема на понятието, приравнявайки го с процеса на образуване на производна дума чрез трансформация на някаква (реална или потенциална) синтактична структура в еднословно означение (Сахарни 1977: 27). В по-тесен план, възприет и в настоящото изследване, универбизацията се схваща като особен словообразователен начин, който не разполага със собствени словообразователни средства, а използва средствата на други словообразователни начини (Докулил 1962: 27–28; Мурдаров 1983: 113–125; Радева 1991: 55–58; Ферм 1994: 54–55). Неговата същност се състои в преобразуване на съставни лексикални единици (номинативни словосъчетания) с бинарна структура (определяемо и атрибут) в еднословни единици с тъждествено семантично съдържание (Енциклопедия 2000: 516;

¹ Това се отнася най-вече за езиците от западната и източната група. В българския език явлението е сравнително слабо проучено.

Мурдаров 1983: 114; Калишан 1986: 3). Характерно е, че универбатите се намират в мотивационна връзка със съответните номинативни словосъчетания и функционират успоредно с тях в езиковата система (Сидоренко 1993: 110; Широкова 1991: 196). В ономасиологичен план универбизацията е средство за вторична номинация² (трансноминация) за разлика от собствено деривационните процеси (в широк смисъл), при които е налице акт на първична номинация.

Един от често дискутираните в литературата въпроси е свързан с определяне на мотивационната база на универбатите (Сидоренко 1993). Тъй като невинаги може да се прокара достатъчно ясна граница между устойчивите (лексикализираните) словосъчетания и свободните синтактични структури, като универбати нерядко биват определяни производни думи, които се съотнасят с потенциални, неупотребявани в езиковата практика или структурно неустойчиви съчетания: бълг. *международник* ‘служител, който се занимава с международните отношения’ (Аврамова 2002: 116); рус. *кинескоповец* ‘специалист по производству или ремонту кинескопов’ (Малкова, Некезова 1996: 20), *жёлтопрессник* ‘представитель жёлтой прессы’ (Ферм 1994: 57)³, *листалка* ‘программа для перелистывания страниц (в интернете)’ (Иванов 2000); чеш. *osmašedesátník* ‘aktivní účastník Pražského jara v r. 1968’, *totalitník* ‘stoupenec, představitel totalitního režimu’ (Аврамова 2002: 116); словашки *ochranár* ‘člen zväzu pre ochranu prírody’ (Сидоренко 1993: 118); полски *lodziarz* ‘(uliczny) sprzedawca lodów’ (Бутлер 1977: 438), *kasiarz* ‘złodziej okradający kasy’ (Шчепанска 1994: 25) и др. Според застъпването тук становище образуванията от подобен род стоят извън границите на универбизацията. Трябва да се отчита обстоятелството, че за разлика от процесите на деривация, при които е налице прекодиране на единиците на едно равнище в единици на друго равнище, универбизационните процеси протичат в пределите на едно равнище – лексикалното (Калишан 1986: 20).

Нашето изследване има за цел да се очертаят сходствата и различията в някои словообразователни тенденции в най-новия период от развитието на славянските езици, като се разгледат в съпоставителен план универбизационните процеси в три езика

² В смисъла, който се влага в този термин от Журавльов (1982: 50).

³ Ферм (1994: 56) разглежда образуванията от този тип като “граничен случай” на универбизация.

(българския, руския и чешкия), представящи трите славянски езикови подгрупи. Вниманието е насочено към периода от последните две десетилетия, в който се наблюдава подчертана динамика в лексиката и словообразуването на всички славянски езици. Източници на анализирания материал са главно неологични речници, други лексикографски трудове и речникови материали, отразяващи състоянието на трите езика в разглеждания период, както и лексикалните архиви на Института за български език и Института за чешки език.

В българския, руския и чешкия език се отбелязват три структурни типа универбизация в зависимост от характера на използваните словообразователни средства: универбизация със средствата на морфологичното, на морфолого-синтактичното и на лексико-семантичното словообразуване.

1. Универбизация със средствата на морфологичното словообразуване

И в трите езика това е най-широко застъпеният структурен тип, който се представя от два подтипа.

1.1. Суфиксална универбизация

При суфиксалната универбизация субстантивният компонент в изходното номинативно словосъчетание (експонент на родовото понятие) се отстранява, а от атрибутивния (експонент на видовия признак) се образува съществително универбат чрез прибавяне на суфикс: бълг. *мобил*<ен> (*телефон*) + *-к(а)* > *мобилка*, *петзвезд*<ен> (*хотел*) + *-ник* > *петзвездник*; рус. *атом*<ная> (*електростанция*) + *-к(а)* > *атомка*, *кадров*<ой> (*дипломат*) + *-ик* > *кадровик*; чеш. *laserov*<á> (*tiskárna*) + *-к(а)* > *laserovka*, *finanč*<ní> (*úřad*) + *-ák* > *finančák*. Обикновено атрибутът в словосъчетанието е съгласувано определение (най-често прилагателно): бълг. *гарнизонен отпуск* > *гарнизонка*; рус. *наливная автоцистерна* > *наливник*; чеш. *reklamní agentura* > *reklamka*; по-рядко – несъгласувано определение (със или без наличие на служебни думи): бълг. *книга самиздат* > *самиздатка*; рус. *машина скорой технической помощи* > *техничка*; чеш. *voják v záloze* > *záložka*. Когато универбираното словосъчетание е многословно, ролята на формален мотиватор се поема от един от елементите в атрибутивния комплекс, обикновено този, който е информативно най-значим: бълг. *Национален съвет за тристранно сътрудничество* > *тристранка*; рус. *материально ответственное лицо* > *материальщик*; чеш. *krátká textová zpráva* > *textovka*.

В структурата на универбата основата на формалния мотиватор може да е представена в пълен вид (бълг. *двуиглов* – *двуигловка*, *крилат* – *крилатка*; рус. *асфальтовый* – *асфальтовка*, *почасовой* – *почасовка*; чеш. *minutový* – *minutovník*, *akční* – *akčníák*) или да е съкратена (бълг. *гарнизонен* – *гарнизонка*, *пиратски* – *пиратка*; рус. *атомный* – *атомка*, *стоматологический* – *стоматологичка*; чеш. *valentýnski* – *valentýnka*, *autobusový* – *autobusák*, *mobilní* – *mobilka*). По-чести са случаите на съкращаване на основата чрез отсичане на адекватния суфикс (в чешки се отбелязват паралелни образувания с пълна и съкратена основа: *dceřinka* и *dcerka*). Дезинтеграцията може да обхваща и части от коренната морфема: бълг. *криминален* – *кримка*; рус. *мультипликационный* – *мультик*, *мультишка*, *ветронепроницаемый* – *ветровка*; чеш. *abstinenční* – *absták*, *kriminální* – *krimoška*, *multivitaminový* – *multák*, *originální* – *origošky*, *roztroušený* – *roska* (с промяна *z ~ s*). Този тип съкращаване има несистемен характер и не се подчинява на ясни правила.

1.1.1. Инвентарът от наставки, с които се образуват универбати в българския език, е ограничен. Най-продуктивен в съвременния период е суфиксът *-к(а)*, слабо застъпени са *-арк(а)*, *-ачк(а)*, *-ник*, *-ец* и др. Обособяват се следните типове универбати:

1.1.1.1. С наставка **-к(а)**: **названия на превозни средства**: *автопатрулка* ‘автопатрулна кола’, *въздушка*¹ ‘автомобил на въздушна възглавница’, *двувратка* ‘автомобил с две врати’⁴, *малолитражка* ‘малолитражна кола’, *маршрутка* ‘маршрутно такси’, *патрулка* ‘патрулна кола’, *пилотка* ‘пилотен автомобил’; **названия на устройства, уреди, машини и др.**: *водоструйка* ‘водоструен апарат’, *двуигловка* ‘двуиглова машина’, *дигиталка* ‘дигитално устройство’, *мобилка* ‘мобилен телефон’, *пароструйка* ‘пароструен апарат’; **названия на облекла, униформи и др.**: *камуфлажка* ‘камуфлажна униформа’, *парадка* ‘парадна униформа’, *пухенка* ‘пухено яке’, *хавайка*¹ ‘хавайска риза’, *цивилка*¹ ‘цивилно облекло’; **названия на видове риби**: *американка* ‘американска пъстърва’, *балканка* ‘балканска пъстърва’, *крилатка* ‘крилата риба’; **названия на породи котки**: *ангорка* ‘ангорска котка’, *персийка* ‘персийска котка’, *сиамка* ‘сиамска котка’; **названия на предавания, филми и др.**: *документалка* ‘документален филм’, *кримка*¹ ‘криминален филм’, *късометражка* ‘късометражен филм’.

⁴ Съществителните *двувратка* и *петдесетевровка* са с композиционно-суфиксално оформяне.

сапунка ‘сапунена опера’; **названия на комисии, организации, компании и др.:** *офшорка* ‘офшорна компания’, *петчленка* ‘петчленна комисия’, *седемчленка* ‘седемчленна комисия’, *тристранка* ‘Национален съвет за тристранно сътрудничество’; **названия на документи, записки и др.:** *компенсаторка* ‘компенсаторен запис (бон)’, *паметка* ‘паметна записка’; **названия на изделия според производствената им марка:** *матадорка* ‘автомобилна гума Матадор’, *дънлопка* ‘тенисракета Дънлоп’; **названия на лица:** *магистралка* ‘магистрална проститутка’, *хотелка* ‘хотелска проститутка’; **други:** *аварийка* ‘авариен стоп’, *въздушка*² ‘въздушна пушка’, *гарнизонка* ‘гарнизонен отпуск’, *двестаграмка* ‘двестаграмова бутилка’, *димка* ‘димна бомбичка’, *дисциплинарка* ‘дисциплинарно дело’, *кримка*² ‘криминален роман’, *кримка*³ ‘криминален престъпник’, *любопитка* ‘любопитна новина’, *многоходовка* ‘многоходово решение (в шахмата)’, *неръждавейка* ‘неръждаема стомана’, *оцветявка* ‘книжка за оцветяване’, *панелка*¹ ‘панелна сграда’, *панелка*² ‘панелно жилище’, *петдесетевровка* ‘банкнота от петдесет евро’, *петзвездка* ‘петзвезден хотел’, *пиратка*¹ ‘пиратско копие’, *пиратка*² ‘пиратска бомбичка’, *промазка* ‘промазана материя’, *релейка* ‘релейна станция’, *самиздатка* ‘книга самиздат’, *самоделка*¹ ‘самоделно оръжие’, *самоделка*² ‘самоделна бомба’, *синекурка* ‘синекурна длъжност’, *стограмка* ‘стограмова бутилка’, *фалшивка* ‘фалшиво изделие’, *хавайка*² ‘хавайски сърф’, *цивилка*² ‘цивилна служба’.

1.1.1.2. С наставка **-арк(а)**: *боклучарка* ‘боклуччийски камион’, *кабеларка* ‘кабелна телевизия’, *клошарка* ‘клош пола’, *ментарка* ‘стока менте’, *соларка* ‘солово изпълнение’.

1.1.1.3. С наставка **-ачк(а)**: *левачка* ‘ляв крак’, *кормилачка* ‘кормилна шейна’.

1.1.1.4. С наставка **-иц(а)**: *лазерица* ‘лазерен принтер’.

1.1.1.5. С наставка **-ник**: *полярник* ‘полярен изследовател’, *мастиленоструйник* ‘мастиленоструен принтер’, *монетник* ‘монетен апарат’, *петзвездник* ‘петзвезден хотел’.

1.1.1.6. С наставка **-ец**: *ангорец* ‘ангорски котарак’, *персиец* ‘персийски котарак’, *сиамец* ‘сиамски котарак’, *троянец* ‘троянски кон’.

1.1.2. В съвременния руски език суфиксалната универбизация е широко разпространено явление (Калишан 1986: 36). В разглеждания период най-голяма продуктивност показва наставката

-к(а), продуктивни са също суфиксите -ик, -ник, -ак/-'ак, -ух(а). Обособяват се следните типове универбати:

1.1.2.1. С наставка **-к(а)**: **със значение за място**: *атомка* 'атомная электростанция', *валютка* 'валютный магазин', *высотка* 'высотное здание', *гостинка* 'общежитие гостиничного типа', *двухместка*¹ 'двухместная каюта', *двухместка*² 'двухместный номер', *двухэтажка* 'двухэтажное здание', *заежка* 'заезжий дом', *запретка* 'запретная зона', *зелёнка*¹ 'зелёная зона', *коммуналка* 'коммунальная квартира', *кремлёвка* 'кремлёвская больница', *круглосутка* 'круглосуточные ясли', *локалка*¹ 'локальная зона', *малогабаритка* 'малогабаритная квартира', *малометражка* 'малометражная квартира', *многоквартирка* 'многоквартирный дом', *многоэтажка* 'многоэтажное здание', *музыкалка* 'музыкальная школа', *наука* 'научная библиотека', *недостройка* 'недостроенное здание', *одноэтажка* 'одноэтажный дом', *полнометражка* 'полнометражная квартира', *полуторка* 'полуторная квартира', *процедурка* 'процедурный кабинет', *публичка* 'публичная библиотека', *пятиэтажка* 'пятиэтажный дом', *стоматологичка* 'стоматологическая поликлиника', *трёхэтажка* 'трёхэтажный дом', *художка* 'художественная школа', *хрущёвка* 'хрущёвская квартира', *читалка* 'читальный зал'; **названия на устройства, уреди, машини и др.**: *безопаска* 'безопасная бритва', *вытяжка* 'вытяжной вентилятор', *канатка* 'канатный подъёмник', *лентопротяжка* 'лентопротяжное устройство', *мобилка* 'мобильный телефон', *монтажка* 'монтажный ключ', *пескоструйка* 'пескоструйный аппарат', *персоналка*¹ 'персональный компьютер', *портативка* 'портативная пишущая машинка', *посудомойка* 'посудомоечная машина', *сотка*¹ 'сотовый телефон', *циркулярка* 'циркулярная пила'; **названия на превозни средства**: *аварийка* 'аварийная машина', *инвалидка* 'инвалидная машина', *лохматка* 'лохматая машина', *микролитражка* 'микролитражная машина', *мусорка* 'мусорная машина', *пассажирка* 'пассажирский автобус', *персоналка*² 'персональный автомобиль', *пожарка* 'пожарная машина', *попутка* 'попутная машина', *санитарка* 'санитарная машина', *служебка* 'служебная машина', *техничка* 'машина скорой технической помощи'; **названия на облекла, униформи и др.**: *ветровка* 'ветронепроницаемая куртка', *парадка* 'парадная форма одежды', *смесовка* 'одежда из смесовой ткани', *соломка* 'соломенная шляпа', *штормовка* 'штормовая куртка'; **названия на тъкани, платове и др.**: *джинсовка* 'джинсовая ткань', *плащевка*

‘плащевая ткань’; **названия на храни, напитки, сигари и др.:** *креплёнка* ‘креплённое вино’, *ментоловка* ‘ментоловая сигарета’, *фруктовка* ‘фруктовое мороженое’; **названия на оръжия и др.:** *безоткатка* ‘безоткатное орудие’, *воздушка*¹ ‘воздушное оружие’, *духовка* ‘духовое ружьё’, *итальянка* ‘итальянская мина’, *курковка* ‘курковое ружьё’, *противопехотка* ‘противопехотная мина’; **названия на телевизионни предавания, филми и др.:** *короткометражка* ‘короткометражный фильм’, *многосерийка* ‘многосерийный телевизионный фильм’, *спокойка* ‘телевизионная передача Спокойной ночи, малыши’; **имена с вещественно значение:** *витаминка* ‘витаминно-травяная мука’, *водоэмульсионка* ‘водоэмульсионная краска’, *восковка* ‘восковая бумага’, *зелёнка*² ‘бриллиантовая зелень’, *минералка* ‘минеральная вода’; **названия на пътища:** *асфальтовка* ‘асфальтовая дорога’, *бетонка* ‘бетонная дорога’, *железобетонка* ‘железобетонная дорога’; **градски топоними:** *Волоколамка* ‘Волоколамское шоссе’, *Птичка* ‘Птичий рынок’; **други:** *академка* ‘академический отпуск’, *аморалка* ‘аморальное поведение’, *античка*¹ ‘античная история’, *античка*² ‘античная литература’, *безлимитка* ‘безлимитная подписка’, *безналичка*¹ ‘безналичные деньги’, *безналичка*² ‘безналичный расчёт’, *безотходка* ‘безотходная технология’, *бельгийка* ‘бельгийская дорога’, *беспокойка* ‘беспокойное отделение (мозга)’, *бытовка*¹ ‘бытовое обслуживание’, *бытовка*² ‘бытовые заботы’, *визитка*¹ ‘визитная карточка’, *визитка*² ‘визитная карточка покупателя’, *виртуалка* ‘виртуальная реальность’, *висячка* ‘висячее дело’, *воёнка* ‘военный заказ’, *воздушка*² ‘воздушная дорога’, *высоковолткa* ‘высоковольтная линия’, *вышка* ‘высшая мера наказания’, *горючка* ‘горючее топливо’, *гражданка* ‘гражданская промышленность’, *двух-трёхсменка* ‘двух-трёхсменная работа’, *задушевка* ‘задушевный разговор’, *запаска* ‘запасное колесо’, *заправка* ‘заправочная станция’, *зарубежка* ‘зарубежная литература’, *индивидуалка* ‘индивидуальная трудовая деятельность’, *интенсивка* ‘интенсивное земледелие’, *испанка* ‘Испанская партия’, *капиталка* ‘капитальный ремонт’, *картонка* ‘картонная коробка’, *коллективка* ‘коллективное письмо’, *колючка* ‘колючая проволока’, *коронка* ‘коронный номер’, *кредитка* ‘кредитная карточка’, *кругосветка* ‘кругосветное турне’, *ливнёвка* ‘ливневые воды’, *линейка* ‘линейная алгебра’, *локалка*² ‘локальная компьютерная сеть’, *материнка* ‘материнская плата’, *миллиметровка* ‘миллиметровая бумага’, *многократка* ‘многократная виза’,

многомандатка ‘многомандатная система выборов’, *молодёжка* ‘молодёжная газета’, *наземка* ‘наземное оборудование’, *наличка* ‘наличные деньги’, *напряжёнка* ‘напряжённое состояние’, *наружка* ‘наружная охрана’, *недоучка* ‘недоучившийся студент’, *негативка* ‘негативное явление’, *незавершёнка* ‘незавершённое строительство’, *неперспективка* ‘неперспективная деревня’, *непрерывка* ‘непрерывное строительство’, *нестандартка* ‘нестандартный продукт’, *нетленка* ‘нетленное произведение’, *неучтёнка* ‘неучтённая продукция’, *низовка* ‘низовая работа’, *Нобелевка* ‘Нобелевская премия’, *нулёвка*¹ ‘нулевой класс’, *нулёвка*² ‘нулевая ничья’, *обезличка* ‘обезличенная продажа’, *оборонка* ‘оборонная промышленность’, *обыденка* ‘обыденные дела’, *однократка* ‘однократная виза’, *отечка* ‘отечественная продукция’, *отладка* ‘отладочная программа’, *параллелька* ‘параллельная линия’, *персоналка*³ ‘пресональная пенсия’, *персоналка*⁴ ‘персональная опека (в спорте)’, *персоналка*⁵ ‘персональное дело’, *пищёвка* ‘пищевая промышленность’, *повремёнка* ‘повременная оплата за телефон’, *полярка* ‘полярная ночь’, *постоянка* ‘постоянная прописка’, *почасовка* ‘почасовая оплата’, *пятидюймовка* ‘пятидюймовый гибкий магнитный диск’, *самоволка* ‘самовольная отлучка’, *сезонка* ‘сезонный билет’, *секретка* ‘секретный замок’, *сетка* ‘сетчатый защитный фильтр’, *синхронка* ‘синхронный перевод’, *сотка*² ‘сотая часть гектара’, *социалка* ‘социальнобытовая сфера’, *спиралька* ‘спиральная тетрадь’, *стоваттка* ‘стоваттовая лампочка’, *стосвечовка* ‘стосвечовая лампочка’, *стратегичка* ‘стратегическая (компьютерная) игра’, *травополка* ‘травопольная работа’, *трехдюймовка*¹ ‘трехдюймовый гибкий магнитный диск’, *трехдюймовка*² ‘трехдюймовый дисковод’, *уголовка*¹ ‘уголовный розыск’, *уголовка*² ‘уголовное дело’, *учебка* ‘учебное подразделение (в армии)’, *ферритка* ‘оперативная память на ферритовых кольцах’, *фигурка* ‘фигурное катание на коньках’, *фронталка* ‘фронтальная проверка’, *химка* ‘химическая завивка’, *чрезвычайка* ‘чрезвычайная ситуация’, *швейцарка* ‘швейцарская система (в шахматах)’, *эпохалка* ‘эпохальное произведение’.

1.1.2.2. С наставка **-анк(а)/-'анк(а)**: *выделанка* ‘выделенная линия’, *груднянка* ‘грудной ребёнок’.

1.1.2.3. С наставка **-ашк(а)/-'ашк(а)**: *мультияшка* ‘мультипликационный фильм’.

1.1.2.4. С наставка **-ловк(а)**: *обвинилровка* ‘обвинительное заключение’.

1.1.2.5. С наставка **-учк(а)**: *бегучка* ‘бегущая строчка’, *липучка* ‘липкая лента’.

1.1.2.6. С наставка **-ушк(а)**: *духовушка* ‘духовое ружьё’, *откидушка* ‘одкидное место’, *прикладушка* ‘прикладная программа’, *раскладушка* ‘раскладная книжка’.

1.1.2.7. С наставка **-ух(а)**: *бытовуха* ‘бытовое убийство’, *групповуха*¹ ‘групповое преступление’, *групповуха*² ‘групповой секс’, *заказуха* ‘заказное убийство’, *кольцевуха* ‘кольцевая дорога’, *массовуха* ‘массовая культура’, *мокруха* ‘мокрое дело’, *неуставуха* ‘неуставные отношения (в армии)’, *прикладуха* ‘прикладная программа’, *рацуха* ‘рационализаторское предложение’.

1.1.2.8. С наставка **-щин(а)**: *чрезвычайщина* ‘чрезвычайная ситуация’.

1.1.2.9. С наставка **-ак/-’ак**: *быстряк* ‘быстрозасыхающий цемент’, *важняк* ‘следователь по особо важным делам’, *вышак* ‘высшая мера наказания’, *головняк* ‘головная боль’, *наждак* ‘наждачная шкурка’, *неуставняк* ‘неуставные отношения’, *пятак* ‘пятидюймовый гибкий магнитный диск’, *товарняк* ‘товарный поезд’.

1.1.2.10. С наставка **-ик**: *грузовик*¹ ‘грузовой космический корабль’, *грузовик*² ‘грузовое судно’, *десятицентовик* ‘десятицентовая монета’, *дутик* ‘дутая куртка’, *кадровик* ‘кадровой дипломат’, *мультик* ‘мультипликационный фильм’, *пятицентовик* ‘пятицентовая монета’, *ролевик* ‘ролевая (компьютерная) игра’, *ужастик* ‘фильм ужасов’ (с вмъкване на элемент *-т-*).

1.1.2.11. С наставка **-ник**: *внезапник* ‘внезапный контролёр’, *двухкассетник* ‘двухкассетный магнитофон’, *кассетник*¹ ‘кассеточный магнитофон’, *кассетник*² ‘касетоприёмное окно’, *многоэтажник* ‘многоэтажное здание’, *мобильник* ‘мобильный телефон’, *наливник* ‘наливная автоцистерна’, *переговорник* ‘переговорное устройство’, *разменник* ‘разменный автомат’, *ручник* ‘ручной тормоз’, *сольник*¹ ‘сольный номер’, *сольник*² ‘сольный альбом’, *струйник* ‘струйный принтер’, *ужасник* ‘фильм ужасов’.

1.1.2.12. С наставка **-щик**: *материальщик* ‘материально ответственное лицо’, *системщик* ‘системный аналитик’.

1.1.2.13. С наставка **-чик**: *отладчик* ‘отладочная программа’.

1.1.2.14. С наставка **-он**: *зарубон* ‘зарубежная литература’.

Образования с наставки *-ух(а)*, *-щин(а)*, *-он* са стилистично и експресивно маркирани и са характерни преди всичко за сленговото словообразуване.

1.1.3. В чешкия език универбизацията също е много активно словообразователно явление (Dokulil 1962: 114; Широкова 1991: 208). В разглеждания период най-продуктивни са наставките *-k(a)* и *-ák*. По-слабо застъпени са *-k(y)*, *-ak(y)*, *-nik*, *-árn(a)* и др. Обособяват се следните типове универбати:

1.1.3.1. С наставка **-k(a)**: **названия на устройства, уреди, машини и др.**: *dlaňovka* ‘dlaňová kamera’, *inkoustovka* ‘inkoustová tiskárna’, *laserovka* ‘laserová tiskárna’, *mikrovlnka* ‘mikrovlnná trouba’, *stohertzovka* ‘stohertzové šasi’, *tříčipovka* ‘tříčipová videokamera’, *tužkovka* ‘tužková baterie’, *žvýkačka* ‘žvejkačková karta’; **със значение за място**: *atomka* ‘atomová elektrárna’, *cestovka* ‘cestovní kancelář’, *komerčka* ‘komerční zona’, *kongresovka* ‘kongresové centrum’, *pasovka* ‘pasové oddělení’, *protialkoholka* ‘protialkoholická léčebna’, *reklamka* ‘reklamní agentura’, *seznamka*¹ ‘seznamovací služba’, *sociálka* ‘sociální odbor’; **названия на комисии, организации, компании и др.**: *akciovka* ‘akciová společnost’, *dceřinka* ‘dčeřiná firma’, *dcerka* ‘dčeřiná firma’, *disciplinárka* ‘disciplinární komise’, *distribučka* ‘distribuční společnost’, *konsolidačka* ‘konsolidační banka’, *leasingovka* ‘leasingová společnost’, *monopolka* ‘monopolní organizace’; **названия на изделия според производствената им марка**: *marlborka* ‘cigareta značky Marlboro’; **названия на лица**: *bejvalka* ‘bývalá manželka’, *mediálka* ‘mediální poradce’; **названия на болести**: *klíšťovka* ‘klíšťová encefalitida’, *roska* ‘roztroušená skleróza’; **названия на музикални произведения и др.**: *festivalovka* ‘festivalová píseň (skladba)’, *klubovka* ‘klubová verze’, *odpichovka* ‘odpichová skladba’, *orchestrálka* ‘orchestrální skladba’, *singlovka* ‘singlová píseň (skladba)’, *studiovka* ‘studiová nahrávka’; **други**: *civilka* ‘civilní služba’, *diplomka* ‘diplomová práce’, *ekoložka* ‘ekologická jízdenka’, *flíska* ‘flíssová bunda’, *gólovka* ‘gólová situace’, *imageovka* ‘imageová kampaň’, *individuálka* ‘individuální výuka’, *instalačka* ‘instalační software’, *inzulínka* ‘inzulinové pero’, *kabelovka* ‘kabelová televize’, *kreditka* ‘kreditní karta’, *kuponovka* ‘kuponová privatizace’, *mimořádka* ‘mimořádná akce’, *mobilka* ‘mobilní operátor’, *nebytovka* ‘nebytový prostor’, *nukleárka* ‘nukleární medicína’, *pastelka* ‘pastelová barva’, *plynovka* ‘plynová pistole’, *pokojuvka* ‘pokojuvová květina’, *polohovka* ‘polohový závod’, *přístrojovka* ‘přístrojová deska’, *sametovka* ‘sametová revoluce’, *samolepka*¹ ‘samolepicí páska’, *samolepka*² ‘samolepicí nálepka’, *seznamka*² ‘seznamovací rubrika’, *standardka* ‘standardní situace’, *stresovka* ‘stresová situace’, *textovka* ‘krátká textová zpráva’, *totálka* ‘totální oprava’, *valentýnka* ‘valentýnski listek’, *virtuálka* ‘virtuální

realita', *voskovka* 'vosková figurína', *výstrčka* 'výstrčené místo', *vyvoláčka* 'vyvolávací cena', *zásahovka* 'zásahová jednotka', *zdokonalovačka*¹ 'zdokonalovací kurz', *zdokonalovačka*² 'zdokonalovací úprava', *znakovka* 'znaková řeč', *zvukovka*¹ 'zvuková zkouška', *zvukovka*² 'zvuková karta'.

1.1.3.2. С наставка **-enk(a)**: *domácenka* 'domácí paní'.

1.1.3.3. С наставка **-ovk(a)**: *základnovka* 'základní vysílačka'.

1.1.3.4. С наставка **-ošk(a)**: *demoška* 'demo verze', *krimoška*¹ 'kriminální film', *krimoška*² 'kriminální povídka'.

1.1.3.5. С наставка **-árn(a)**: *popárna* 'popová skladba', *softárna* 'softrocková skladba'.

1.1.3.6. С наставка **-in(a)**: *ojetina* 'ojetý automobil', *popina* 'popová skladba'.

1.1.3.7. С наставка **-ák**: **със значение за място**: *anatomák* 'Anatomický ústav', *autobusák* 'autobusové nádraží', *azylák* 'azylový dům', *finančák* 'finanční úřad', *fiták* 'fitness centrum', *komerčák* 'komerční zona', *nákupák* 'nákupní centrum'; **названия на превозни средства**: *cesták* 'cestovní auto', *horák* 'horské kolo'; **названия на устройства, уреди, машини и др.**: *bezdráták* 'bezdrátový telefon', *digiták* 'digitální fotoaparát', *doták* 'dotovaný mobilní telefon', *friták* 'fritovací hrnec'; **названия на филми и др.**: *akčňák* 'akční film', *celovečerák* 'celovečerní film', *godzillák* 'godzillovský film'; **названия на лица**: *soukromňák* 'soukromý žák', *závodák* 'závodní lékař'; **други**: *absták* 'abstinenční syndrom', *akuťák* 'akutní případ', *antivirák* 'antivirový program', *harleyák* 'harleyácká hra', *kruhák* 'kruhový objezd', *lustrák* 'lustrační osvědčení', *multák*¹ 'multivitaminový přípravek', *multák*² 'multivitaminový nápoj', *nalévák* 'nalevací zobaček', *odstředák* 'odstředné mléko', *osobák* 'osobní rekord', *plyšák* 'plyšová revoluce', *polopásák* 'polopásový tahač', *slzák* 'slzný plyn', *texták* 'textový editor', *vodák* 'vodácký kurz', *živák* 'živý záznam', *živnosták* 'živnostenský list'.

1.1.3.8. С наставка **-ník**: *bitevník* 'bitevní letoun', *minutovník* 'minutový program', *nedělník* 'nedělní tisk', *nočník* 'nočné představení', *parkovník* 'parkovací automat', *vánočník* 'vánoční divadelní představení'.

1.1.3.9. С наставка **-ač**: *pakovač* 'pakovací program', *časovač* 'časovaný dálkáč'.

1.1.3.10. С наставка **-an**: *holand'an* 'holandská aukce'.

1.1.3.11. С наставка **-as**: *krat'as* 'krátký film'.

1.1.3.12. С наставка **-k(o)**: *fitko* 'fitness centrum'.

1.1.3.13. С наставка **-ak(y)**: *elastáky* ‘elastické kalhoty’, *plandáky* ‘plandavé spod’áry’.

1.1.3.14. С наставка **-k(y)**: **названия на изделия според производствената им марка**: *adidasky* ‘boty značky Adidas’, *atomiky* ‘lyže značky Atomic’, *lionky* ‘hokejky značky Lion’; **названия на избори**: *doplňovačky* ‘doplňovací volby’, *komunálky* ‘komunální volby’, *primárky* ‘primární volby’; **други**: *digitálky* ‘digitální hodinky’.

1.1.3.15. С наставка **-ošk(y)**: *origošky* ‘originální boty’.

Съответствието по род между универбата и опорната дума в изходното номинативно словосъчетание е често, но не и задължително явление. Родова инконгруенция е налице например в случаите: бълг. *документален филм* (м. р.) > *документалка* (ж. р.), *маршрутно такси* (ср. р.) > *маршрутка* (ж. р.), *солово изпълнение* (ср. р.) > *соларка* (ж. р.); рус. *сезонный билет* (м. р.) > *сезонка* (ж. р.), *уголовное дело* (ср. р.) > *уголовка*² (ж. р.), *касетоприёмное окно* (ср. р.) > *кассетник* (м. р.), *дутая куртка* (ж. р.) > *дутик* (м. р.); чеш. *autobusové nádraží* (ср. р.) > *autobusák* (м. р.), *harleyácká hra* (ж. р.) > *harleyák* (м. р.), *inzulinové pero* (ср. р.) > *inzulínka* (ж. р.), *mobilní operátor* (м. р.) > *tobilka* (ж. р.) и др. Според Докулил (1962: 167) родовото несъответствие е показател за отсъствие на универбизация. Тази теза обаче с право се поставя под съмнение от редица автори (Калишан 1986: 25–25; Сидоренко 1993: 119–120; Аврамова 2002: 115). Трябва да се има предвид, че суфиксалното оформяне на новообразуваните универбати се влияе от натиска на продуктивните словообразователни модели. Това проличава особено ясно в руския и чешкия език, в които универбизационните процеси протичат интензивно, в резултат на което се оформят серии универбати с еднакъв суфикс и общо значение. Тези серии продължават да се попълват активно с нови единици, при което определяща роля играе семантиката на новообразуването, а не родовата характеристика на опорния елемент в изходното словосъчетание.

Изборът на наставка понякога е свързан с езикова игра, с търсене на каламбурен ефект (Карастойчева 1984). Това се наблюдава при уподобяване на универбата по форма с вече съществуващи в езиковата система деривати: бълг. *троянец* ‘троянски кон (вид компютърен вирус)’ и *троянец* ‘жител на Троя’, *клошарка* ‘клош пола’ и *клошарка* ‘жена клошар’, *кримка*¹ ‘криминален филм’ и *кримка* ‘вид стара бойна пушка’, *лазерица* ‘лазерен принтер’ и *лазарица*; рус. *коронка* ‘коронный номер’ и

коронка ‘маленькая корона’; чеш. *holand'an* ‘holandská aukce’ и *Holand'an*. Оформените по този начин универбати имат разговорен или сленгов характер и в повечето случаи са експресивно маркирани.

1.2. Универбизация чрез нулева суфиксация

Универбатите от този тип се образуват, като основата на адекватния компонент в изходното номинативно словосъчетание се подлага на дезинтеграция, без да се добавя наставка. Дезинтеграцията протича чрез отстраняване на суфикс: бълг. *кабел<на>* (*телевизия*) > *кабел*, *Нобел<ова>* (*награда*) > *Нобел*; рус. *синхрон<ный>* (*перевод*) > *синхрон*, *гигант<ский>* (*слалом*) > *гигант*; чеш. *bezdrát<ový>* (*telefon*) > *bezdrát*, *virtuál<ní>* (*realita*) > *virtuál*; или на суфикс и елемент от коренната морфема: бълг. *моби<лен>* (*телефон*) > *моби*, *крим<инален>* (*престъпник*) > *крим*; рус. *безналич<ный>* (*расчёт*) > *безнал¹*, *антикор<озийное>* (*покрытие*) > *антикор*; чеш. *plast<ikova>* (*karta*) > *plast*, *krimi<nální>* (*film*) > *krimi¹*. При това може да се наблюдават “обратни” морфонологични редувания: ч ~ к (бълг. *пластичен* – *пластик*, *климатичен* – *климатик*; рус. *магический* – *магик*, *ритмический* – *ритмика*); с ~ к (чеш. *akademický* – *akademik*, *klasické* – *klasika*).

Към разглеждания тип се отнасят следните образувания: бълг. *ангора* ‘ангорска вълна’, *дъно* ‘дънна платка’, *ефир* ‘ефирна телевизия’, *кабел* ‘кабелна телевизия’, *камуфлаж* ‘камуфлажна униформа’, *климатик* ‘климатична инсталация’, *компенсатор* ‘компенсаторен запис (бон)’, *контрола* ‘контролна среща’, *крим* ‘криминален престъпник’, *моби* ‘мобилен телефон’, *надзор* ‘надзорен съвет’, *национал* ‘национален състезател’, *Нобел* ‘Нобелова награда’, *пластик* ‘пластичен хирург’, *пилот* ‘пилотно предаване’, *сателит¹* ‘сателитна антена’, *сателит²* ‘сателитен канал’, *телеком* ‘телекомуникационна компания’; рус. *академ* ‘академический отпуск’, *антикор* ‘антикорозийное покрытие’, *афган* ‘война в Афганистане (1979–1989 г.)’, *безнал¹* ‘безналичные деньги’, *безнал²* ‘безналичный расчёт’, *быт* ‘предприятие бытового обслуживания’, *генерал* ‘генеральный директор объединения’, *гигант* ‘гигантский слалом’, *госы* ‘государственные экзамены’, *декрет* ‘декретный отпуск’, *индивидуал¹* ‘индивидуальный застройщик’, *индивидуал²* ‘индивидуальное строительство’, *камуфляж* ‘камуфляжная униформа’, *классика* ‘классический стиль (в бегах на лыжах)’, *компакт* ‘компактный диск’, *контакты* ‘контактные

линзы', *кооператив* 'кооперативная квартира', *лимит* 'лимитная прописка', *магик* 'магические квадраты Рубика', *маршрут* 'маршрутное такси', *мать* 'материнская плата', *межбиб* 'межбиблиотечный обмен', *муниципал* 'сотрудник муниципальной милиции', *мыло* 'мыльная опера', *нал* 'наличные деньги', *негатив* 'негативная информация', *нейтрон* 'нейтронная бомба', *опера* 'оперативная память компьютера', *Нобель* 'Нобелевская премия', *пластика* 'пластическая гимнастика', *ритмика* 'ритмическая гимнастика', *самопал* 'самопальная продукция', *синхрон* 'синхронный перевод', *супертяж* 'супертяжёлый вес', *химик* 'химическая индустрия'; чеш. *akademik* 'akademický sportovec', *antivir* 'antivirový program', *bezdrát* 'bezdrátový telefon', *bezolovo* 'bezolovnatý benzin', *bulvár* 'bulvární tisk', *dcera* 'dceřiná akciová společnost', *digitál¹* 'digitální fotoaparát', *digitál²* 'digitální satelit', *digitál³* 'digitální videodisk', *federál* 'federální instituce', *chronik* 'chronický neplatič', *harvard* 'akcie Harvardských investičních fondů', *klasika* 'klasické lyžování', *krimi¹* 'kriminální film', *krimi²* 'kriminální roman', *maskáče* 'maskáčová uniforma', *mobil* 'mobilní telefon', *plast* 'plastikova karta', *samet* 'sametová revoluce', *satelit¹* 'satelitní anténa', *satelit²* 'satelitní turnaj', *sendvič* 'sendvičový panel', *virtuál* 'virtuální realita'.

Нерядко универбатът се уподобява по форма с вече съществуваща в езика дума, обикновено с мотиватора на адекватния компонент в универбираното словосъчетание: бълг. *ангора*, *ефир*, *кабел*, *камуфлаж*, *надзор*, *сателит*; рус. *генерал*, *гигант*, *декрет*, *лимит*, *маршрут*, *мать*, *опера*, *химик*; чеш. *harvard*, *akademik*, *bulvár*, *dcera*, *klasika*, *samet*, *satelit*, *sendvič*. Тук отново е налице езикова игра, в някои случаи – и съзнателно търсен стилистичен ефект.

2. Универбизация със средствата на морфолого-синтактичното словообразуване

Като универбати се разглеждат субстантивирани прилагателни, получени в резултат на елиптична субстантивация⁵.

⁵ Извън рамките на универбизацията са други два процеса, протичащи активно и в най-новия период: образуването на субстантивати по утвърдени в езика словообразователни типове (например *nomina subiecti*: бълг. *син*, *зелен*, *оранжев*, *жълт*, *мургав*, *обратен*, *серопозитивен*, *ужилен*, *спинозен*, *дебеловрат*, *твърдолинеен*, *митингуващ*; рус. *верующий*, *голубой*, *депортированные*, *зелёные*, *митингующие*; *nomina concreta*: бълг. *спонсорски*, *кенгурско*; *nomina loci*: рус. *бигмачная*, *бутербродная*, *процедурная*) и речевата субстантивация (например бълг. *Външно* (министерство), *Главно следствено* (управление), *Кооперативна* (Централна кооперативна банка), *Лагерният* (завод), *Пощенска* (банка), *Правителствена* (болница) и др.).

При тази словообразователна операция изходното словосъчетание от прилагателно и съществително се преобразува в еднословна единица посредством елипса на опорния член и субстантивирание на атрибутивния компонент (Крумова 1987: 129–130).

Типът е със сравнително ограничена продуктивност. Тук се отнасят следните единици: бълг. *брейди* ‘брейди облигации (книжа)’, *бръснати* ‘бръснати глави’, *дистанционно* ‘дистанционно управление’, *енергийни* ‘енергийни помощи’, *зунк* ‘зунк облигации (книжа)’, *миялна* ‘миялна машина’, *мобилен* ‘мобилен телефон’, *стендбай* ‘стендбай споразумение’; рус. *бритоголовый* ‘бритоголовый подросток’, *декретный* ‘декретный отпуск’, *добавочный* ‘добавочный телефон’, *личный* ‘личный шофёр’, *мобильный* ‘мобильный телефон’, *мокрое* ‘мокрое дело’, *наличные* ‘наличные деньги’, *недоучившийся* ‘недоучившийся студент’, *подкожные* ‘подкожные деньги’, *подопытный* ‘подопытный кролик’, *растворимый* ‘растворимый кофе’, *сорокаградусная* ‘сорокаградусная водка’, *сотовый* ‘сотовый телефон’, *творческий* ‘творческий отпуск’; чеш. *(velké) sametová* ‘(velké) sametová revoluce’.

3. Универбизация със средствата на лексико-семантичното словообразуване

Механизмът на този тип универбизация се свежда до това, че в изходното номинативно словосъчетание се отстранява атрибутивният елемент, а опорното съществително има развива ново лексикално значение, тъждествено със значението на словосъчетанието (Мурдаров 1983: 187).

Типът е сравнително ограничено представен и в трите езика. Към него спадат следните единици: бълг. *адрес* ‘електронен адрес’, *барета* ‘червена барета’, *борд*¹ ‘валутен борд’, *борд*² ‘борд на директорите’, *видеодиск* ‘дигитален (цифров) видеодиск’, *импулс* ‘телефонен импулс’, *инжекция* ‘финансова инжекция’, *каска* ‘синя каска’, *коридор* ‘транспортен коридор’, *кошница* ‘потребителска кошница’, *лице* ‘рекламно лице’, *пирамида* ‘финансова пирамида’, *редактор* ‘текстов редактор’, *секретар* ‘телефонен секретар’, *совалка* ‘дипломатическа совалка’, *страница* ‘електронна страница’, *чадър* ‘политически чадър’; рус. *карта* ‘магнитная карта’, *носитель* ‘носитель информации’, *редактор* ‘текстовый редактор’, *система* ‘операционная система’, *страница* ‘электронная страница’, *страничка* ‘электронная страничка’, *присутствие* ‘военное

присъствие'; чеш. *adresa* 'elektronická adresa', *vajičko* 'velikonoční vajičko', *záznamník* 'telefonní záznamník'.

Направените наблюдения показват, че универбизационните процеси в най-новото българско, руско и чешко словообразуване се основават на сходни механизми, познати в историческия развой на славянските езици. В разглеждания период и в трите езика се наблюдава активизиране на тези процеси и нарастване на ролята им при образуването на нова лексика (Аврамова 2002; Благоева; Валгина 2001; Караянева 1999). Междуетиковите различия са свързани главно с нееднаквата продуктивност на конкретните универбизационни типове и се обуславят от вътрешносистемни причини.

И в трите езика относително най-активно се проявява суфиксалната универбизация. Това явление е най-широко представено в руския език, а най-ограничено – в българския, който разполага със сравнително беден комплекс от универбиращи наставки. По-слабата застъпеност на суфиксалната универбизация в българския език се дължи на обстоятелството, че като синтетични образувания универбатите се адаптират по-трудно в системата на един предимно аналитичен език като нашия (Мурдаров 1983: 122). Междинно положение по отношение на активността на суфиксалната универбизация заема чешкият език.

Най-голяма продуктивност и в трите езика проявява типът универбати със суфикс *-к(а)/-к(а)*. Според Мурдаров (1983: 120) налагането на този тип в българския език се дължи на руско влияние⁶. В най-новия период за пряко заемане от руски може да се говори само в отделни случаи, например при *неръждавейка* (рус. *нержаве́йка*). Формалното съвпадение при други образувания (като българското *марирутка* и по-старото руско *марирутка*) се дължи по-скоро на сходство в протичащите в двата езика процеси. Това показва, че типът е напълно утвърден в българския език.

По правило и в трите езика универбатите се образуват за целите на общуването в неофициалната сфера (Виденев 1976; Нешчименко 1999). Те функционират в битово-разговорна реч (бълг. *компенсаторка*, *марирутка*, *мобилка*, *офшорка*, *пиратка*¹, *сиамка*; рус. *безналичка*, *генерал*, *кредитка*, *малометражка*, *многократка*, *однократка*, *сотка*¹, *сотовый*, *товарняк*; чеш. *akciovka*, *akčníák*, *akuťák*, *bejvalka*, *ekoložka*, *friták*, *kabelovka*, *kreditka*, *primárky*,

⁶ Макар че типът е представен и в българските диалекти (Кяева 2001).

reklamka, roska, sociálka, stresovka), в професиолектите (бълг. *водоструйка, двуугловка, пароструйка, релейка, троянец*; рус. *витаминка, испанка, италянка, классика, лентопротяжка, локалка², наземка, неучтѣнка, отладчик, пескоструйка, пищѣвка, синхрон, супертяж*; чеш. *antivirák, disciplinárka, gólovka, inkoustovka, laserovka, mimořádk, nukleárka, rakovač, studiovka, texták, tříčipovka, žvýkačka*), в сленга (младежки: бълг. *клошарка, кормилачка, лазерица, левачка*; рус. *сольник¹, сольник²*; чеш. *krimoška¹, krimoška², origošku, popárna, popína, softárna*; студентски и ученически: рус. *античка¹, античка², госы, зарубежка, зарубон*; войнишки: бълг. *гарнизонка, парадка, цивилка¹, цивилка²*; рус. *парадка*; криминален: рус. *заказуха, мокруха, обвиниловка*; наркомански: чеш. *absták*), в просторечието (рус. *коронка, рацуха, хрущѣвка*). Универбират се както отдавна утвърдени в езиковата система номинативни съчетания (бълг. *гарнизонен отпуск, документален филм, късометражен филм, панелна сграда, патрулна кола, петзвезден хотел*; рус. *аварийная машина, высотное здание, горючее топливо, запасное колесо, картонная коробка, наливная автоцистерна, нулевая ничья, противопехотная мина, фильм ужасов*; чеш. *atomová elektrárna, autobusové nádraží, bulvární tisk, kriminální film, osobní rekord, roztroušená skleróza, festivalová příseň*), така и нови съставни номинации (бълг. *енергийни помощи, мобилен телефон, компенсаторен запис, лазерен принтер, мастиленоструен принтер, маршрутно такси, офшорна компания, сателитна антена*; рус. *виртуальная реальность, кредитная карточка, мобильный телефон, персональный компьютер, сотовый телефон*; чеш. *kabelová televize, virtuální realita, krátká textová zpráva, zvuková karta, dčeřiná firma, laserová tiskárna, ekologická jízdenka, leasingová společnost, mobilní operátor, digitální fotoaparát, holandská aukce*). В изолирани случаи се отбелязва и универбиране на фраземи: бълг. *сапунена опера > сапунка*; рус. *мокрое дело > мокруха, мокрое, мыльная опера > мыло*; чеш. *sametová revoluce > sametovka, samet, sametová*.

Вторичното именуване чрез универбизация се обуславя от стремежа към икономия на езикови средства и към повишаване експресивността на изказа. Със своята синтетичност и експресивен потенциал универбатите успешно заместват съответните съставни номинации (рядко – фразеологични съчетания) в комуникативни сфери, където стремежът към краткост и експресивна наситеност

доминира над необходимостта от прецизност на съобщението (Нешчименко 1999).

И в трите езика се наблюдава конкуренция между двойки или серии универбати, които са словообразователни варианти или паралелни образувания от различни структурни типове: бълг. *петзвездка* и *петзвездник*, *мобилка*, *моби* и *мобилен*, *компенсаторка* и *компенсатор*, *камуфлажка* и *камуфлаж*; рус. *академка* и *академ*, *безналичка*¹ и *безнал*¹, *безналичка*² и *безнал*², *вышка* и *вышак*, *декрет* и *декретный*, *зарубежка* и *зарубон*, *материнка* и *мать*, *мобилка*, *мобильник* и *мобильный*, *мокруха* и *мокрое*, *мультик* и *мультишка*, *наличка*, *нал* и *наличные*, *отладка* и *отладчик*, *пятидюймовка* и *пятак*, *синхронка* и *синхрон*, *сотка*¹ и *сотовый*, *ужастик* и *ужасник*; чеш. *dceřinka*, *dcerka* и *dcera*, *popina* и *popárna*, *fiťák* и *fitko*, *komerčka* и *komerčák*, *sametovka*, *samet* и *sametová*, *krimoška*¹ и *krimi*, *antivirák* и *antivir*, *bezdráták* и *bezdrát*, *virtuálka* и *virtuál*, *digiták* и *digitál*¹. Това свидетелства за активния характер на протичащите в трите езика универбизационни процеси.

Засилената употреба на универбатите в езика на средствата за масово осведомяване и навлизането им в речевата практика на по-широки общности може да бъде предпоставка за тяхната стилистична неутрализация и постепенно интегриране в лексикалната система на книжовния език (Нешчименко 1999; Благоева, под печат). Подобен процес е протекъл например при такива по-стари универбирани образувания в българския език като *визитка*, *химикалка*, при руските *коммуналка*, *многоэтажка*, *незавершёнка*, *пятиэтажка* (Нешчименко 1999: 30), при чешките *houbovka* ‘*houbová polévka*’, *generálka*¹ ‘*generální mapa*’, *generálka*² ‘*generální repetice*’, *generálka*³ ‘*generální oprava*’ (Железарова 2002: 49).

Налице са обаче и ограничаващи фактори като обстоятелството, че универбатът нерядко се отличава със словообразователна непрозрачност и семантична неексплицитност, което затруднява неговото семантизиране извън конкретната комуникативна ситуация. Това личи най-ясно при универбатите омоними: бълг. *кримка*¹ ‘криминален филм’, *кримка*² ‘криминален роман’, *кримка*³ ‘криминален престъпник’; рус. *персоналка*¹ ‘персональный компьютер’, *персоналка*² ‘персональный автомобиль’, *персоналка*³ ‘персональная пенсия’, *персоналка*⁴ ‘персональная опека’, *персоналка*⁵ ‘персональное дело’, *бытовка*¹ ‘бытовое обслуживание’, *бытовка*² ‘бытовые заботы’ и по-старите

*бытовка*³ ‘бытовое нарушение’, *бытовка*⁴ ‘подсобное помещение для бытового самообслуживания рабочих’; чеш. *zvukovka*¹ ‘zvuková zkouška’, *zvukovka*² ‘zvuková karta’. Пречка пред книжовноезиковата адаптация е също високата степен на експресивност на повечето универбати.

Универбизацията е източник за обогатяване на лексикалната синонимия и вариантността в езиковата система. Тя е свързана с попълване на арсенала от лексикални единици преди всичко в субстандартните езикови пластове, но е потенциален източник за обогатяване на вариантните изразни средства и в книжовния език. Активизирането на универбизационните процеси е една от най-характерните прояви на принципа за езикова икономия и на тенденцията към демократизация в съвременното славянско словообразуване.

Б и б л и о г р а ф и я

- Аврамова 2002: Ц в. А в р а м о в а. *Словообразователни тенденции при съществителните имена в българския и чешкия език през последните две десетилетия на XX век*. Дисертация за присъждане на научната и образователна степен “доктор”. София, 2002.
- Благоева, под печат: Д. Б л а г о е в а. Един тип неологизми универбати в българската разговорна реч (в съпоставка с руски). – *Проблеми на българската разговорна реч VI*, Велико Търново (под печат).
- Босак 1987: J. B o s á k. O v y m e d z e n í u n i v e r b i z á c i e. – *Slovenská reč*, 1987, № 4, 231–237.
- Бутлер 1977: D. B u t t l e r. Niektóre problemy opisu zjawisk uniwerbizacji. – *Slavistična revija*, 1977, № 4, 435–448.
- Валгина 2001: Н. С. В а л г и н а. *Активные процессы в современном русском языке*. Москва, 2001.
- Виденов 1976: М. В и д е н о в. Универбизацията – присъща черта на българския разговорен стил. – *Език и литература*, 1976, № 4, 28–35.
- Докулил 1962: М. D o k u l i l. *Tvoření slov v češtině*, I, *Teorie odvozování slov*. Praha, 1962.

- Енциклопедия 2000: *Енциклопедия на съвременния български език*. Велико Търново, 2000.
- Железарова 2002: Р. Ж е л е з а р о в а. Универбизация или мултивербизация? – *Съпоставително езикознание*, 2002, № 1, 48–53.
- Журавльов 1982: А. Ф. Ж у р а в л е в. Технические возможности русского языка в области предметной номинации. – *Способы номинации в современном русском языке*. Москва, 1982, 45–109.
- Иванов 2000: Л. Ю. И в а н о в. *Язык интернета: заметки лингвиста*. – <http://www.ivanoff.ru/rus/OZHWEB.htm>
- Исаченко 1958: А. В. И с а ч е н к о. К вопросу о структурной типологии словарного состава славянских литературных языков. – *Slavia*, 1958, № 3, 340–342.
- Йедличка 1969: А. J e d l i č k a. Univerbizace a multiverbizace v rojmenovacích strukturách. – *Slavica Pragensia*, IX, 1969.
- Калишан 1984: Е. К а л и ш а н. К уточнению понятия универбации (На материале русского языка). – *Slavia Orientalis*, 1984, № 3–4, 401–408.
- Калишан 1986: J. K a l i s z a n. *Семантико-конденсационная универбизация составных наименований в современном русском языке*. Poznań, 1986.
- Карастойчева 1984: Цв. К а р а с т о й ч е в а. Универбизация с каламбурен ефект. – *Език и литература*, 1984, № 5, 35–49.
- Караянева 1999: С в. К а р а я н е в а. Активизация на универбирането в съвременната публицистична реч. – *Езикът и съвременността. Проблеми на социолингвистиката*, 6. София, 1999, 99–102.
- Крумова 1987: Л. К р у м о в а. *Субстантивация на прилагателните имена в съвременния български книжовен език*. София, 1987.
- Кяева 2001: Е. К я е в а. Универбизацията при nomina attributiva в българските говори. – *Българският език през XX век*. София, 2001, 146–154.
- Малкова, Некезова 1996: В. М а л к о в а, Й. Н е к е з о в а. О некоторых общих тенденциях в современном русском и болгарском словообразовании. – *Съпоставително езикознание*, 1996, № 1, 14–29.
- Мурдаров 1983: Вл. М у р д а р о в. *Съвременни словообразователни процеси*. София, 1983.

- Нешчименко 1999: Г. П. Н е щ и м е н к о. Разговорный язык как импульс инновационных изменений в литературном языке (на материале русского и чешского языков). – *Slavia*, 1999, № 1, 25–31.
- Радева 1991: В. Р а д е в а. *Словообразуването в българския книжовен език*. София, 1991.
- Сахарни 1977: Л. В. С а х а р н ы й. Структура слова-универба и контекст. – *Словообразовательные и лексические процессы в языке*. Пермь, 1977.
- Сидоренко 1992: О. М. С и д о р е н к о. Про поняття універбізації в сучасному слов'янському мовознавстві. – *Мовознавство*. 1992, № 4, 42–47.
- Сидоренко 1993: Е. Н. С и д о р е н к о. К вопросу о мотивационной базе универбов (на материале словацкого и украинского языков). – *Проблемы развития и функционирования современных славянских литературных языков*. Москва, 1993, 110–124.
- Ферм 1994: Л. Ф е р м. *Особенности развития русской лексики в новейший период (на материале газет)*. Uppsala, 1994.
- Широкова 1991: О. Г. Ш и р о к о в а. Дерииваційна універбізація в чеській мові (у зіставленні з російською). – *Функціонування і розвиток сучасних слов'янських мов*. Київ, 1991, 194–210.
- Шчепанска 1994: Е. S z c z e r a ń s k a. *Uniwerbizacja w języku czeskim i polskim*. Kraków, 1994.
- Хелцъл 1963: М. Н е л с л. Univerbizace a její podíl při růstu dnešní slovní zásoby. – *Slovo a slovesnost*, 1963, № 1, 29–37.

Л е к с и к о г р а ф с к и и з т о ч н и ц и

- А р м я н о в, Г. *Речник на българския жаргон*. Второ преработено и разширено издание. София, 2001.
- Б о н д ж о л о в а, В., А. П е т к о в а. *Речник на новите думи в съвременния български език*. Велико Търново, 1999.
- Е р м а к о в а, Е. Г., Е. А. З е м с к а я, Р. И. Р о з и н а. *Слова, с которыми мы все встречались. Толковый словарь русского общего жаргона*. Москва, 1999.
- М а р д е р, С. *Дополнительный русско-английский словарь. Новая лексика 90-ых годов*. Москва, 1995.

Новые слова и значения. Словарь-справочник по материалам прессы и литературы 1980^x годов. Под ред. Е. А. Левашова. Санкт-Петербург, 1997.

Новые слова и словоупотребления. <http://www.ets.ru/livelang/rus.htm>

П е р н и ш к а, Е., Д. Б л а г о е в а, С. К о л к о в с к а. *Речник на новите думи и значения в българския език.* София, 2001.

С а д о ш е н к о, Д. *Компьютерный словарь слэнга.* <http://lib.km.ru/>

Словарь молодёжного слэнга. <http://www.paco.net/~odessa-mag/slovar/>

Толковый словарь русского языка конца XX в. Языковые изменения. Под ред. Г. Н. Складневской. Санкт-Петербург, 2000.

M a r t i n s o v á, O. a kol. *Nová slova v češtině. Slovník neologizmů.* Praha, 1998.

S a v i c k ý, N., R. Š i š k o v á, E. Š l a u f o v á. *Rusko-český a česko-ruský slovník neologizmů.* Praha, 1999.

S o c h o v á, Z., B. P o š t o l k o v á. *Co v slovnících nenajdete. Novinky v současné slovní zásobě.* Praha, 1994.

С ъ к р а щ е н и я

бълг. – български

рус. – руски

чеш. – чешки